

РОЗДІЛ 3
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.73 (477)

КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

CLASSIFICATION OF FINANCIAL SERVICES

Амеліна А.С.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Національного університету державної фіскальної служби України

Стаття присвячена аналізу законодавства з питань класифікації фінансових послуг. Автор зазначає, що наявність значної кількості фінансових послуг зумовлює необхідність їх класифікації. Автор статті наводить різні критерії класифікації основних видів фінансових послуг.

Ключові слова: фінансові послуги, послуги, класифікація фінансових послуг, договори про надання фінансових послуг, ринок фінансових послуг.

Статья посвящена анализу законодательства по вопросам классификации финансовых услуг. Автор отмечает, что наличие значительного количества финансовых услуг обуславливает необходимость их классификации. Автор статьи приводит различные критерии классификации основных видов финансовых услуг.

Ключевые слова: финансовые услуги, услуги, классификация финансовых услуг, договоры о предоставлении финансовых услуг, рынок финансовых услуг.

The article is devoted to the analysis of legislation on the classification of financial services. The author notes that the presence of a significant number of financial services necessitates their classification. In this article the author gives various criteria for the classification of the main types of financial services.

Key words: financial services, services, classification of financial services, agreements, are on grant of financial services, market of financial services.

Постановка проблеми. Ринок фінансових послуг як складова частина фінансового ринку являє собою сферу різноманітних послуг, що надаються суб'єктам фінансових відносин – підприємницьким структурам, державі і громадянам у процесі їхньої фінансової діяльності. Фінансові послуги за своєю структурою дуже різні. Вони можуть мати риси кредитних операцій, операцій оренди, страхування тощо, проте всі вони раціонально доповнюють мобілізацію і використання фінансових ресурсів в інших підсистемах фінансової системи держави [1, с. 7].

Функціонування національних ринків фінансових послуг у контексті сучасних європейських інтеграційних процесів та зі вступом України до Світової організації торгівлі (далі – СОТ) нагально потребує теоретичного та практичного підґрунтя для розроблення ефективного правового регулювання [2, с. 109].

Стан опрацювання. Дану проблематику у своїх працях висвітлювали такі вчені, як: І. Солошкіна, Ю. Коваленко, З. Мацук, О. Шевчук, О. Гамакова, Є. Бобров, Т. Бурменко, Г. Фомін та ін.

Мета статті – розглянути питання класифікації фінансових послуг, проаналізувати законодавство та наукову літературу щодо класифікації фінансових послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу. Поняття «класифікація» розуміють як систему впорядкованих за визначеною ознакою понять (класів) у певній галузі знань або діяльності людини, що використовують як засіб для встановлення зв'язків між даними поняттями (класи) [3, с. 40]. Є. Бобров класифікацію розуміє як упорядкування взаємозалежних та взаємозумовлених елементів системи, встановлення між ними зв'язків і залежностей [4, с. 89].

Наявність значної кількості фінансових послуг зумовлює необхідність їх класифікації. Варто зазначити, що класифікація фінансових послуг – це розподіл їх видів за класифікаційними групами залежно від сфери діяльності фінансових установ відповідно до чинного законодавства України.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», фінансовою послугою вважають операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб власним коштом чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [5].

Відповідно до вищевказаного Закону, фінансовими послугами визнано: 1) випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків; 2) довірче управління фінансовими активами; 3) діяльність з обміну валют; 4) залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; 5) фінансовий лізинг; 6) надання коштів у позику, зокрема й на умовах фінансового кредиту; 7) надання гарантій та поручительств; 8) переказ грошей; 9) послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення; 10) торгівля цінними паперами; 11) факторинг; 12) інші операції, які відповідають критеріям визначення фінансової послуги.

Г. Фомін зазначає, що більшість фінансових послуг здійснюється за участю банків, що підтверджують положення Цивільного кодексу (далі – ЦК) України. Гл. гл. 71–74 ЦК України присвячені зобов'язанням позики, кредиту, банківського вкладу, банківського рахунку, факторингу та розрахунків. Операції з рефінансування комерційних банків та операцій РЕПО, які є складниками фінансових послуг, урегульовані нормативно-правовими актами Національного банку України (далі – НБУ) і Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку [6, с. 245]. Класифікацію договорів можна розглядати за різними критеріями: за їхнім характером, суб'єктами і предметом, а також за моментом придбання фінансових активів.

Г. Фомін обґрунтовує концепцію поділу фінансових послуг на такі три групи залежно від характеру фінансових послуг: договори про надання фінансових послуг юридичного характеру (банківська гарантія, факторинг тощо); договори про надання фактичних фінансових послуг (операції репо, зберігання фінансових активів для збільшення банківських ресурсів); договори про надання юридичних і фактичних фінансових послуг (довірче управління фінансовими активами, агентські послуги щодо фінансових активів, фінансовий лізинг тощо) [6, с. 245].

За суб'єктами надання фінансові послуги поділяють на банківські та небанківські. Більшість визначених у ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [5] фінансових послуг є саме банківськими: залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення, фінансовий лізинг, надання коштів у позику, зокрема й на умовах фінансового кредиту, надання гарантій та поручительств, переказ грошей, факторинг тощо. Видами небанківських фінансових послуг є страхові послуги, фінансові послуги кредитних спілок, лізингових компаній тощо.

Ю. Коваленко зазначає, що фінансові послуги класифікують за трьома групами: а) страхові послуги; б) банківські й інші фінансові послуги (крім страхування); в) інвестиційні послуги. Окрім вищезазначеної класифікації, існує також групування залежно від способу перерозподілу фінансових ресурсів: а) страхові послуги; б) банківські й інші фінансові послуги, за винятком страхування; в) інвестиційні; г) інші фінансові послуги [7, с. 166]. Залежно від моменту придбання фінансових активів договори поділяють на дві групи: договори про надання фінансових послуг на первинному фінансовому ринку, договори про надання послуг на вторинному ринку. До фінансових послуг, які надаються на первинному ринку, належать залучення грошових коштів і надання позик і кредитів. На вторинному ринку надаються фінансові послуги купівлі-продажу цінних паперів на фондовій біржі, інвестування коштів у фінансові активи та вилучення їх із процесу інвестування, надання інформаційних та консультативних послуг.

Г. Фомін зазначає, що в основу найпоширенішої класифікації фінансових послуг покладено саме предмет договору про надання таких послуг [6, с. 246]. Автор наголошує на тому, що фінансові операції з торгівлі цінними паперами й іноземною валютою, кредитування чи страхування можна згрупувати в такі види фінансових послуг: 1) банківські послуги; 2) послуги на фондовому ринку й інші інвестиційні послуги; 3) послуги страхування. Кожен вид фінансових послуг, у свою чергу, складається з підвидів. Так, підвидами банківських послуг є депозитні, розрахункові, кредитні послуги тощо. Послуги на фондовому ринку поділяють: за місцем їх надання – на біржові та позабіржові послуги; за предметом – на послуги із цінними паперами, валютними цінностями тощо.

Продовжуючи класифікацію фінансових послуг, варто зазначити, що вдалу класифікацію, на наш погляд, надає І. Солошкіна, яка зауважує, що за таким критерієм, як форма забезпечення розрахунків, розрізняють: 1) випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та їх обслуговування; 2) кліринг – механізм, що включає збирання, сортування, реконсиляцію та проведення взаємозаліку зустрічних вимог учасників платіжної системи, а також обчислення за кожним із них сумарного сальдо за визначений період часу між загальними обсягами вимог та зобов'язань; 3) інші форми забезпечення розрахунків, до яких відносять такі:

– квайринг – послуга технологічного, інформаційного обслуговування розрахунків за операціями, що здійснюються з використанням електронних платіжних систем у платіжній системі;

– емісія електронних платіжних засобів – проведення операцій із випуску електронних платіжних засобів певної платіжної системи [8, с. 82];

– процесинг – діяльність, яка включає виконання за операціями із платіжними інструментами авторизації, моніторингу, збирання, оброблення та зберігання інформації, а також надання обробленої інформації учасникам розрахунків і розрахунковому банку для проведення взаєморозрахунків у платіжній системі [9];

– розрахунково-касове обслуговування – послуги, що надаються банком на підставі відповідного договору, які пов'язані з переказом коштів із рахунку відповідної особи, видачею її коштів у готівковій формі, а також здійсненням інших операцій, передбачених договорами [9].

Наступним критерієм класифікації фінансових послуг, відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», є діяльність із довірчого управління фінансовими активами [5]. І. Солошкіна зазначає, що в літературі виділяють такі види фінансових послуг, пов'язаних із довірчим управлінням активами: повне довірче управління, що передбачає вчинення довіреною особою дій щодо предмета довірчого управління самостійно в межах, визначених довірчим договором, з обов'язковим повідомленням довірителя про кожну здійснену дію; довірче управління за узгодженням – вчинення дій щодо предмета довірчого управління за умови обов'язкового попереднього узгодження з довірителем кожної вчиненої довіреною особою дії; довірче управління за наказом, що передбачає вчинення довіреною особою дій щодо предмета довірчого управління лише за умови видання довірителем наказу у формі та порядку, передбачених довірчим договором [8, с. 346].

Як різновид фінансових послуг лізинг можна класифікувати так: 1) залежно від сектора ринку, де проводяться лізингові операції, – внутрішній, зовнішній та міжнародний транзитний лізинг; 2) за причетністю до орендованого майна – чистий, повний і частковий; 3) за ступенем окупності майна – лізинг із повною окупністю, лізинг із неповною окупністю; 4) з урахуванням пільг з оподаткування майна, прибутку, податку на додану вартість, різних зборів, прискореної амортизації – фіктивний та дійсний; 5) за типом фінансування – терміновий та поновлювальний; 6) за типом майна – лізинг рухомості та нерухомості; 7) залежно від форми організації техніки проведення – прямий, непрямий та пайовий лізинг; 8) за характером лізингових платежів – грошовий, компенсаційний та змішаний лізинг [8, с. 280–281].

За критерієм діяльності з переказу коштів виділяють два види фінансових послуг, пов'язаних із переказом коштів, – міжбанківський та внутрішньобанківський. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», ще одну групу фінансових послуг становлять послуги у сфері страхування й у системі накопичувального пенсійного забезпечення. Страхування, як слушно зауважує І. Солошкіна, можна класифікувати залежно від його форми. Так, відповідно до ст. 5 Закону України «Про страхування», страхування може бути добровільним і обов'язковим [8, с. 85].

Фінансові послуги, пов'язані з різними видами страхування, зокрема недержавного пенсійного забезпечення, формують страховий ринок України. Учасниками страхового ринку є страховальники, застраховані особи, вигодонабувачі, перестраховики, товариства взаємного страхування, страхові та перестрахові брокери, страхові агенти, актуарії, аварійні комісари, а також професійні об'єднання страховиків, страхових посередників та інших учасників страхового ринку.

До основних фінансових послуг, що надаються фінансовими посередниками, належать андеррайтинг, агентські послуги, брокерські, дилерські послуги, розрахунково-

касове обслуговування. Здебільшого учасники ринку фінансових послуг діють на ринку не безпосередньо, а через своїх агентів – фінансових посередників. Останні від імені і коштом клієнтів проводять операції на ринку й отримують за це винагороду [11, с. 113]. Тобто можна виокремити ще один критерій класифікації фінансових послуг – професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», ліцензуванню підлягають такі види професійної діяльності на ринку цінних паперів: 1) брокерська діяльність; 2) дилерська діяльність; 3) андерайтинг – тобто комплекс послуг з організації та проведення емісії цінних паперів, що надаються фінансовим посередником емітенту; 4) діяльність з управління цінними паперами; 5) діяльність з управління активами; 6) діяльність з управління іпотечним покриттям; 7) депозитарна діяльність депозитарної установи; 8) діяльність зі зберігання активів інститутів спільного інвестування; 9) діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку; 9) клірингова діяльність.

До окремої групи фінансових послуг, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», відносять послуги, пов'язані з факторинговою діяльністю. У науковій літературі розрізняють два види факторингу: 1) конвенційний, який є комплексною системою обслуговування й охоплює бухгалтерські, юридичні, консультаційні й інші послуги; 2) конфіденційний, що обмежується тільки дисконтуванням рахунків – фактур [10, с. 186–187]. Однак є і протилежні думки. Так, О. Шевчук зазначає, що віднесення факторингу до переліку фінансових послуг здійснено необґрунтовано тому, що, аналізуючи зміст ч. 1 ст. 1077 та ст. 512 ЦК України, можна дійти висновку, що факторинг і відступлення права вимоги не відрізняються за своєю економічною природою [12, с. 29].

Ю. Коваленко зазначає, що фінансові послуги класифікують за трьома групами: а) страхові послуги; б) банківські й інші фінансові послуги (крім страхування); в) інвестиційні послуги. Окрім вищезазначеної класифікації, існують ще залежно від способу перерозподілу фінансових ресурсів: а) страхові послуги; б) банківські та інші фінансові послуги, за винятком страхування; в) інвестиційні; г) інші фінансові послуги [7, с. 165].

Вдалою є також класифікація Ю. Коваленко за такими критеріями: за інструментами реалізації фінансової послуги: а) послуги з інструментами кредитного ринку; б) послуги з інструментами грошового ринку; в) послуги з інструментами ринку пайових цінних паперів; г) послуги з похідними і структурованими фінансовими інструментами. За типом виробника послуги: а) депозитні; б) недепозитні [7, с. 166].

За ступенем обов'язковості: а) обов'язкові, реалізація яких є примусовою, незалежно від об'єктивної ситуації і суб'єктивної оцінки; б) добровільні, реалізація яких є цілком добровільною і не обмежується жодними чинниками. За рухом фінансових активів: а) послуги, виробництво яких супроводжується рухом фінансових активів (фінансове посередництво); б) послуги, які виробляються без зазначеного руху.

За специфікою діяльності інституційної одиниці фінансового сектора: а) традиційні – найбільш поширені (надання коштів у позику, переказ коштів, випуск платіжних документів тощо); б) додаткові – супроводжують процес виробництва традиційних послуг (надання гарантій і поручителів, діяльність з обміну валют, обслуговування дорожніх чеків тощо); в) нетрадиційні послуги – фінансовий лізинг, факторинг, довірче управління фінансовими активами, інтернет-банкінг тощо [7, с. 8].

За технічною реалізацією: а) класичні – реалізація яких не передбачає електронних операцій; б) електронні – предметом яких є залучення і використання грошових ко-

штів нефінансових корпорацій, домогосподарств тощо з використанням технологічних систем.

За диференціацією задоволення потреб споживача: а) прямі – задовольняють наявні потреби споживача фінансової послуги (залучення фінансових активів, надання коштів у позику, переказ коштів, послуги у сфері страхування і накопичувального недержавного забезпечення тощо); б) непрямі або супутні послуги – задовольняють неявні потреби, що робить більш зручним виробництво прямих послуг без отримання споживачем додаткового доходу, але збільшують їхню цінність (кліринг, видача пластикової картки на базі депозитного рахунку, телефонне управління рахунком).

За групами споживачів: а) масові – тобто такі, які охоплюють максимально широке коло споживачів (діяльність з обміну валют, видача кредитів, надання коштів у позику, переказ коштів); б) спеціалізовані – спеціалізоване охоплення споживачів, оскільки послуга передбачає професійний рівень підготовки кадрів (торгівля цінними паперами, довірче управління фінансовими активами, послуги у сфері страхування і накопичувального пенсійного забезпечення) і спеціальних знань (фінансовий інжиніринг, консультаційні послуги тощо).

За тривалістю фінансової послуги і мети її споживання: а) стратегічні – дозволяють споживачу фінансової послуги розробити і досягти істотних стратегічних перетворень у характері, напрямках і масштабах діяльності або способі життя; б) поточні – спрямовані на досягнення мети клієнта на рік у найоптимальніший спосіб (залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення, надання коштів у позику тощо); в) оперативні – дозволяють споживачу підготуватись і швидко вирішити незаплановані проблеми (послуги ломбардів, споживче кредитування, страхування кредитів, фінансовий лізинг, факторинг тощо).

За типом споживача: а) послуги домогосподарствам; б) послуги нефінансовим корпораціям; в) послуги фінансовим корпораціям; г) послуги суб'єктам загальнодержавного управління (уряд, регіональні і місцеві органи державного управління); г) послуги некомерційним організаціям.

За часом появи результату: а) після тривалого проміжку часу (довгострокові депозити, операції з довгостроковими цінними паперами); б) після середнього інтервалу часу (середньострокові депозити; операції із середньостроковими цінними паперами); в) після короткого терміну часу – короткострокові депозити, операції з короткостроковими цінними паперами; г) дуже швидко – операції з валютою, зливками металів, спекулятивними цінними паперами.

За правовим оформленням надання послуги: а) послуги, виробництво яких оформлено договором; б) послуги, виробництво яких впливає із законодавства [7, с. 166–168].

За видами фінансових інструментів, які застосовують фінансові посередники, виділяють послуги на валютному ринку, на ринку цінних паперів, на ринках похідних фінансових інструментів, а також послуги на страховому ринку. Послуги на валютному ринку пов'язані з обслуговуванням обігу іноземних валют на території України. Послуги на ринку цінних паперів передбачають діяльність із перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів та організаційного, інформаційного, технічного, консультаційного й іншого обслуговування випуску й обігу цінних паперів. Послуги на ринках похідних фінансових інструментів надаються за допомогою строкових угод, механізм випуску й обігу яких пов'язаний із купівлею-продажем фінансових чи матеріальних активів. Послуги на страховому ринку забезпечують процес купівлі-продажу специфічного товару – страхового захисту, формують попит і пропозицію, а також впливають на ціну даного товару.

За інституційними ознаками фінансові послуги поділяють на послуги банківських установ та послуги не-

банківських фінансових установ. Послуги банківських установ реалізують комерційні, ощадні, інвестиційні й інші банківські інститути. Вони надають широкий спектр послуг різним суб'єктам економіки, від залучення і розміщення грошових вкладів і кредитів до розрахунково-касового обслуговування клієнтів, операцій із цінними паперами, довірчих операцій, надання консультаційних послуг тощо. Послуги небанківських фінансових установ надають кредитні спілки, ломбарди, пенсійні фонди, фінансові компанії тощо [1, с. 14–15].

Висновки. Проаналізувавши різні класифікаційні характеристики та різновиди фінансових послуг, доходимо висновку, що фінансові послуги є численними та різноманітними. Варто зазначити, що проблема класифікації фінансових послуг становить не тільки теоретичний, але й практичний інтерес. Законодавство не є однорідним нормативним масивом, що зумовлює необхідність встановлення видових особливостей фінансових послуг. Необхідне оновлення законодавчої бази, зближення та поступове узгодження законодавства України із законодавством Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ринок фінансових послуг : навчальний посібник / Д. Дема та ін. Київ : Алерта, 2013. 376 с.
2. Букатова М. До питання систематизації ринків фінансових послуг України. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 1. С. 109–114.
3. Гаманкова О. Класифікація страхування : підручник / кер. автор. кол. і наук. ред. С. Осадець. 3 вид. Київ : КНЕУ, 2006. 604 с.
4. Бобров Є. Роль та місце ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку. *Фінанси України*. 2007. № 4. С. 88–94.
5. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2346–ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1.
6. Фомін Г. Класифікація договорів з надання фінансових послуг. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 243–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2010_1_35.
7. Коваленко Ю. Фінансові послуги: сутність і класифікація. *Світ фінансів*. 2012. № 3. С. 162–169.
8. Солошкіна І. Класифікація фінансових послуг в Україні. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. Серія «Право». Вип. 22. 2016. С. 81–86.
9. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 червня 2001 р. № 2346–ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29. Ст. 137.
10. Горбач Л., Каун О. Ринок фінансових послуг : навчальний посібник. Київ : Кондор. 2006. 436 с.
11. Букатова Д. До питання систематизації ринків фінансових послуг України. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 1. С. 109–114.
12. Шевчук О. Доктринальні підходи до визначення правого змісту та класифікації фінансових послуг. *Адвокат*. 2012. № 11 (146). С. 27–30.
13. Базилевич В. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах. *Фінанси України*. 2009. № 12. С. 5–12.